

HASEKİ HAMAMI

Zübde-i Vekāyîât'ta hamamın, 12 Cemâziyelevvel 1115'te (23 Eylül 1703) vuku bulan Bahçekapı yangınında zarar gördüğü kaydedilmiştir. Fakat bundan sonra tekrar ihya edildiği anlaşılmaktadır. Heinrich Glück'ün 1916-1917 yılları arasında yaptığı incelemede hamamın kadınlar kısmı harap halde olmakla beraber erkekler kısmı henüz çalışır durumda idi. Ancak hamam Vakıflar İdaresi tarafından 1930 yılına doğru bütünüyle yıktırılmış, arsası bir süre boş durduktan sonra yerine bir iş hanı yaptırılmıştır.

Bu çifte hamamın yapı tekniği, mimari özellikleri ve süslemesi hakkında yeterli bilgi yoktur, yalnız planı mevcuttur. Fakat Glück tarafından yayımlanan ve binanın yarısını belirten plan ile Haskan'ın kitabında Zühtü Başer'in çizdiği plan iki kanadın birleşmesi bakımından uyumsuzluk göstermektedir. Başer'in çiziminde sağda olan kadınlar kısmı Glück'ün planında kalıntı halinde ve soldadır.

Glück'ün verdiği ölçüye göre kare planlı soyunma yerleri içte 12,50 m. kadar olup duvar kalınlığı 1,50 m. idi. Üstü kubbe ile örtülü olan bu mekânın girişi sokak cephesinin ortasında bulunuyordu. İçeride, üç duvar önünde ağaç direklere dayanan ahşap sâyebanlar dolaşıyordu. Karenden kubbeye geçiş, köşelerde her biri mukarnaslı üçer konsola oturan, iç yüzeyleri istiridye kabuğu gibi yivli tromplarla sağlanmıştı. Camedânın ortasında her bir kenarı 0,80 m. ölçüsünde sekizgen bir şadırvan vardı. İlliklik bölümüne geçit veren kapının yanında da kahve ocağı bulunuyordu. Kemerlerle ayrılmış kubbeli dört bölüm halindeki ılıklıkta solunda yer alan bir çıkıntının içinde helâlâlar mevcuttu. En sağdaki bölüm ise yana taşıyordu. Glück'ün bildirdiğine göre, helâlâlara komşu bölümün duvarında derin bir nişle bunun içinde bir tekne bulunuyordu. Bu aslında, "yahudi çukuru" denilen ve Müsevîler'in de gittikleri hamamlarda görülen küçük havuz olmalıdır. İki kapıdan geçilen sıcaklık altı eşit bölüme ayrılmış olup her birini örten pandantifli kubbeler, ortadaki iki kalın sütuna bindirilmiş kemerler tarafından taşınıyordu. Glück yapıyı incelediği sırada geniş ve köşeleri pahlı bir şekil üzerine oturan bu sütunların alt ve üst uçlarında tunç bilezikler bulunuyordu. Bu sekinin üst yüzeyi porfirden bir levha ile süslenmişti. Soldaki son ve helâlâların duvarına komşu sivri kemerli bir nişin içinde de su bağlantılı bir tekne vardı.

Sıcaklığın dip duvarındaki üstü kubbe ile örtülü geniş kemer bir eyvan halinde açılmış, iki yanında ise kubbeli halvet hücreleri yer almıştı. Sağdaki hücre, yana çıkıntı halinde olan diğer hücreden bir kemerle ayrılmıştı. Her hamamda olduğu gibi dış cephede su haznesiyle küllhan bulunuyordu. Erkekler kısmına bitişik olan kadınlar kısmının öteki ile aynı plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eserden hiçbir iz kalmadığından Zühtü Başer'in çiziminde görülen bazı problemleri çözmek artık mümkün değildir. Eserleri yaşatması gereken bir idarenin, Türk sanatının değerli bir yapısını yok edişine üzülmemek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretül-'lebnîye*, s. 6, 125; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekāyîât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 825; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues, I-Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 139-141, rs. 102-104, ayrıca bk. s. 158-159, 168-169; E. Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul 1958, pafta B-4; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 391; M. Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 176.

SEMAVİ EYİCE

HASEKİ KÜLLİYESİ

İstanbul Haseki'de
XVI. yüzyıla ait külliye.

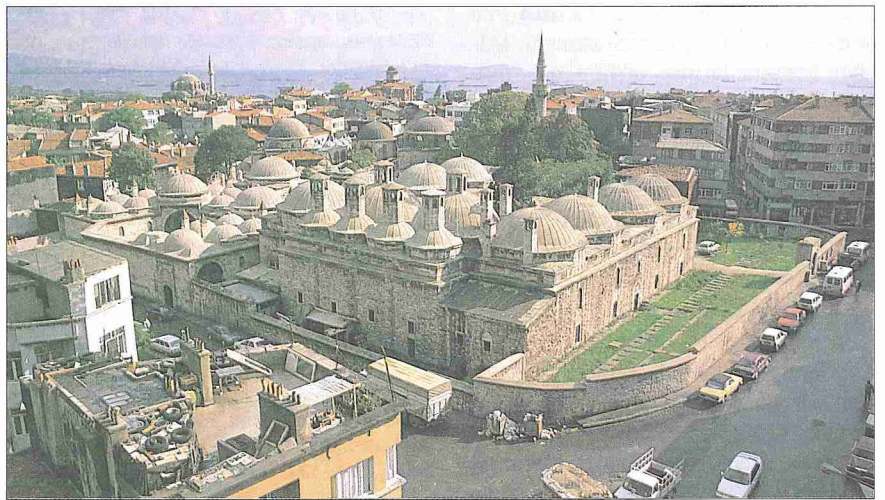
Cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme, imaret ve dârüşşifâdan meydana gelen külliye, Kanûni Sultan Süleyman'ın ünlü hasekisi Hürrem Sultan (ö. 1558) adı-

na Mimar Sinan'ın hassa başmimarı olduktan sonra yaptığı ilk eseridir. XIX. yüzyıldan itibaren Haseki adıyla anılan Avratpazarı (geniş bilgi için bk. *DİA*, IV, 125) semtinde kurulmuştur. Peçuyulu İbrâhim (*Târih*, I, 165) ve Evliya Çelebi (*Seyahat-nâme*, I, 165), külliyein burada yapılmasınının Kanûn'nin eşine gösterdiği bir incelelik olduğunu yazar.

958 (1551) tarihli vakfiyesi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Esad Efendi, nr. 3752/1; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2001/2) külliyein ilk yapılan birimi cami olup medrese ve sıbyan mektebi bir yıl, imaret ve dârüşşifâ ise on iki yıl sonra inşa edilmiştir. Bu durum külliyein bir bütün olarak planlanmadığını, binaların değişik zamanlarda ayrı ayrı düşünülerek tasarlandığını gösterir. Cami Haseki caddesinin bir yanında, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve dârüşşifâ ise diğer yanında yer almaktadır.

Cami. 945 (1538-39) yılında tek kubbeli şemada inşa edilen cami dışarıdan yüksek bir yuvarlak kasağa, içeriden istiridye kabuğu biçiminde tromplara oturan 11,30 m. çapında bir kubbenin örttüğü kare planlı harimle pandantifli beş kubbenin örttüğü son cemaat yerinden oluşmaktaydı. Fakat yapı cemaate dar geldiğinden vakfın mütevellisi Hasan Bey'in isteğiyle 1612'de Sedefkâr Mehmed Ağa'nın doğu duvarını kaldırıp iki sütuna oturtulmuş üç kemerli bir açıklıkla geçilen, aynı büyüklükte kubbe ile örtülü bir mekân ilâve etmesiyle iki misli genişletilmiş, bu arada mihrabı da çift kubbeli

Haseki Külliyesi'nin genel görünüşü - İstanbul

Haseki Camii

hale gelen harimin orta eksenine kaydırılmıştır. Son cemaat yeri, başlıkları baklavali beyaz mermer sütunlara basan sivri tuğla kemerlere oturtulmuş beş kubbe ile örtülüdür ve sonradan eklenen kubbeli birimin önünde devam etmez. Üzerinde kitâbenin yer aldığı cümle kapısı istiridyeye niş içerisinde; yanlarında da yine istiridyeye nişli iki mihrabiye bulunmaktadır.

Harimi aydınlatan iki sıralı pencerelerden alttakiler dikdörtgen söveli, üsttekiler sivri kemerlidir. Dıştan sekizler kemerli payanda ile desteklenmiş yuvarlak kasnaklı kubbelere açılan yedişer pencere de sivri kemerlidir; iki kubbenin birleşme yerine rastlayan sekizinci pencereler ise sağdır. Doğu ve kuzey yönde "L" şeklinde uzanan ahşap bir maksure ve bunun kible duvarına bağlanan köşesinde hünkâr mahfili yer alır. Dışa taşkın olmayan mihrap alçıdan yapılmış ve bugün beyaz mermer görünümü verecek şekilde boyanmıştır; nişinin kavsarası mukarnaslarla doldurulmuş, bordürü de kabartma halinde üst üste sıralanmış vazoda çiçeklerle süslenmiştir. Minber mermerden yapılmıştır ve oldukça sadedir. Harim tamamen kalem işi süslemelerle donatılmıştır. Kubbede lâcivert, kırmızı ve yeşil rengin hâkim olduğu şemse ve yıldız motifleriyle arabeskler, duvarlarda ise kalıpla yapılmış baskı tezyinat göze çarpar;

hünkâr mahfilinde de kible yönünü gösteren perde motifli kalem işi bir mihrap deseni dikkat çeker.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan küfeki taşından yapılmış minarenin kalın gövdesi ve petek bölümü çok köşelidir; şerefe altında nişli çıkmalar, korkulukların taş levhalarında da geometrik desenli kabartmalar vardır. Şadırvanın ise hiçbir mimari özelliği yoktur.

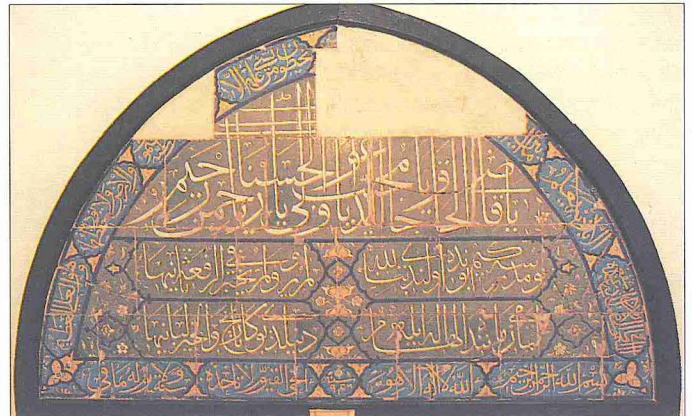
Çeşme. Haseki caddesinin kuzey tarafında külliye girişi sağlayan üç kapı bulunmaktadır; bunlardan doğudaki medreseye, ortadaki sıbyan mektebine, batıdaki imarete aittir. İmaret ve sıbyan mektebi kapılarının arasında XVI. yüzyıl yapısı kesme taştan bir çeşme yer alır; üzerindeki mermer kitâbeden 1180 (1766) yılında onarıldığı anlaşılmaktadır. Klasik tarzdaki dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemer nişli çeşmenin ayna taşına, iki sütun tarafından taşınan yuvarlak kemerli bir kabartma işlenmiştir. Teknesi kısmen yol seviyesinin altında kalan çeşmenin suyu halen akmamaktadır.

Medrese. Caminin karşısında bulunan medrese 946 (1539-40) yılında inşa edilmiş klasik tipte bir yapıdır ve sokak cephesinin merkezindeki kapıdan girilen revaklı bir avlunun üç yanını çevreleyen kapalı mekânlardan meydana gelmektedir. Dershane kapının karşısındaki revakın ortasında yer alır; 6,80 m. çapındaki kubbesiyle medresenin kitlesinden dışarı taşmıştır. Dershanenin iki yanına üçerden altı, avlunun iki yanına beşerden on oda yerleştirilmiştir; bunların hepsi kubbelidir ve içlerinde birer ocak bulunur. Yanlardaki oda dizileri arasında karşılıklı ikidar mekân vardır. Beşik tonozla örtülü bu mekânlardan doğudaki dar ve karanlık bir hücre, batıdaki ise sıbyan mektebine ve diğer yapılara geçit veren bir de-

lizdir. Revak kemerleri kırmızı ve beyaz taştan almaşık tarzda örülmüş, sütunlar beyaz mermer ve somakiden yapılmıştır; bunların dört tanesi nilüfer çiçeği biçimi, diğerleri baklavali başlıklara sahiptir. Zambak motifli alınlıkla taçlandırılmış ana kapı ile dershane kapısının üzerinde bulunan renkli sır tekniğinde yapılmış 946 (1539-40) tarihli iki çini pano, medresenin çok harap olduğu yıllarda koruma amacıyla yerlerinden çıkarılarak Çinili Köşk'e götürülmüştür; pencere alınlıklarındaki çinilerden ise bugün hiçbir iz yoktur.

Mübahat Kütükoğlu'nun neşrettiği rûmî 20 Ağustos 1330 (2 Eylül 1914) tarihli İstanbul medreselerinin durumları hakkındaki ayrıntılı rapordan (bk. bibl.) medresenin o yıllarda tamire muhtaç bir halde olduğu ve kadro dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Sıbyan Mektebi. Medresenin doğusunda yer alan kare planlı yanyana iki birimden meydana gelen mektebin iki yönlü dörder basamaklı merdivenle çıkılan birinci birimi iki cephesi sütunlu açık dershane, ikinci birimi ise kapalı dershanedir. Açık dershanenin caddeye bakan cephesi kapalı olup altı üstlü ikişer penceresi mevcuttur. Her iki birim de düz tavanlı ve dört yüzeyli oturtma çatı ile örtülüdür. Açık bölümleri yağmurdan korumak amacıyla ahşap çatının sütunlu cepheler üstünde dışarıya taşırılması ve enli saçağın Haseki caddesi üzerinde yazlık dershane ile medrese arasında bulunan dış kapının tepesinde döndürülerek duvara saplanan sundurmaya dönüşmesi önemli bir ayrıntıdır. Binanın önündeki havuzlu alan muhtemelen oyun bahçesi olarak düzenlenmiştir. Kitâbe yeri boş duran mektebin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte medresede kullanılan nilüfer çiçeği motifli başlıkların burada da kullanılması iki

Haseki
Medresesi'nin
çini pencere
oluklarından biri
(İstanbul
Arkeoloji
Müzeleri,
Çinili Köşk Müzesi,
Teşhir,
nr. 41/544)

Haseki Camii'nin kubbe içinden bir görünüşü

yapının birlikte ele alındığına işaret etmektedir. Kapalı dershanenin hemen yanında küçük ve oldukça bakımlı bir hazire vardır. Mezar taşlarından çoğunun mütevellilere, külliye de hizmet eden kişilere ve onların aile fertlerine ait olduğu görülür.

İmaret. Haseki caddesi üzerinde külliye girişini sağlayan üçüncü kapı imarete aittir. Buradaki kitâbede imaretin 957 (1550) yılında Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir, fakat mimarının adına yer verilmemektedir. Ancak tezkirelerde de hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayışına rağmen yapının Mimar Sinan veya onun kontrolü altında kalfalarından biri tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. İmaret kuzeyde üç, doğu ve batı yönlerinde beş kemerli bir revakla çevrilmiş ve revaklar baklava başlıklı sütunlara oturtulan pandantifli kubbelerle örtülmüştür. Avlunun kuzeyinde bulunan mutfak, iki büyük kubbeli mekânla bunların arkasında yer alan dört küçük kubbeli ve ocaklı aşevi bölümlerinden oluşmaktadır. Yanlarda dikdörtgen planlı ve çift kubbe örtülü ikişer adet salon bulunmakta ve aralarına konulan beşik tonozlu dehlizlerden batıdaki sokağa, doğudaki dârüşşifâ aralığına açılmaktadır.

Dârüşşifâ. Külliye'nin en özgün ve Osmanlı mimari tarihinde eşine rastlanmayan yapısı dârüşşifâdır ve özellikle fazla büyük olmayan bir külliye de başı başına bir birim olarak yer alması açısından önem taşımaktadır. Kapısındaki kitâbenin son mısırkı Ayvansarâyî'ye göre "Dârüşşifâ nâfi-i nâs-ı cihân"dır (*Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 101) ve ebced hesabı ile 957 (1550) tarihini vermektedir; ayrıca biri 1892, diğeri 1911 tarihli iki de onarım kitâbesi vardır. Bina, sekizgen avlunun beş kenarı etrafındaki kubbeli odalar ve kuzeydeki giriş yeriyile değişik bir

plan gösterir. Kuzey cephesi sokağa uyacak şekilde düzenlenmiştir. Sekizgen avlunun doğu, batı ve güney yönlerinde iki sıra halinde yer alan mekânlar çift kubbelidir. Güneydoğu ve güneybatı köşelerinde ise üzerleri birer büyük kubbe ile örtülü olan ve geniş kemerlerle eyvan gibi avluya açılan birimler yer alır. Avlu etrafındaki mekânlara geçişi sağlayan bu eyvanlar, bugün demir doğramalı camekânlarla kapatıldığı için yapının mekân etkisi günümüzde tam olarak kavranamamaktadır. Arkadaki yapıya eklenen ve imaretle dârüşşifâ arasında kalan, yoldan girilen bölümdeki iki bağımsız odanın ilaç hazırlamak için kullanıldığı düşünülmektedir (*DBİst.A*, IV, 5). Dârüşşifâ avlusundan geçilen kuzeydeki küçük avluda helâlar yer alır. 1881 yılına kadar tek başına, bu tarihten son restorasyon başladığı 1963 yılına kadar da yeni hastahane'nin gelişmesine paralel olarak poliklinik, tımarhane, kadınlar kısmı gibi değişik fonksiyonlarla hizmet veren dârüşşifâ tarihi boyunca Haseki Sultan Dârüşşifâsı, Haseki Mecânin Müşâhede'hânesi, Dârülcünun Bimarhânesi, Haseki Mahpesi, Haseki Zindanı, Haseki Sultan Kadın Dârüşşifâsı, Haseki Şifâhânesi, Acezehâne, Haseki Bimarhânesi ve Haseki Nisâ Hastahanesi, Haseki Sultan Nisâ Hastahanesi, Hamidiye Nisâ Hastahanesi ve Haseki Kadınlar Hastahanesi gibi isimler almıştır.

Çeşitli yangın ve depremlerde zarar gören külliye her seferinde onarılmış, son olarak da 1963-1974 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Club Méditerranéen arasında yapılan bir anlaşma ile cami dışındaki binaları turistik amaçlarla kullanılmak üzere restore edilmiş, fakat özellikle semt sakinlerinin itirazları üzerine bundan vazgeçilerek hizmet içi eğitim merkezi yapılması için Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. 20 Ocak 1976 tarihinden bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki Eğitim Merkezi adıyla faaliyet gösterilen külliye binalarında müftü ve vâizlerin meslekî eğitimleri yapılmakta, bunun yanında kıraat ilmi öğretilmektedir. Halen külliye'nin medresesi yatakhane, kapalı dershanesi mescid, imareti yemekhane, sıbyan mektebi toplantı salonu, dârüşşifâsı eğitim ve idare binası olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-bünÿân* (nşr. Zeki Sönmez, *Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler* içinde), İstanbul 1988 s. 30, 33, 36; a.mlf., *Tezkiretü'l-ebniye* (a.e. içinde), s. 66, 70, 73; a.mlf., *Tuhfetü'l-mi'mârîn* (a.e. içinde), s. 83, 88, 90; Peçuyulu İbrâhim, *Târih* (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981, I, 298-300; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 164-165; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 101-102; Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 50; A. Süheyl Ünver, *400 üncü Yıl Dönümü Dolaysıyla Haseki Hastanesi*, İstanbul 1939; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 196; *Cumhuriyet Devrinde İstanbul*, İstanbul 1949, s. 50-51; TCYK, s. 857-859; Konyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, s. 9-16; Nimet Taşkıran, *Hasekinin Kitabı*, İstanbul 1972; E. Egli, *Sinan der Baumeister Osmanischer Glanzzeit*, Erlenbach-Zürich 1976, s. 58-61; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 181; a.mlf., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 12-14; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 36-47; a.mlf., "Haseki Külliyesi", *BİD*, II (1974), s. 57-86; a.mlf., "Kanunî Döneminde Osmanlı Külliye Mimarisini", *Antik Dekor*, sy. 29, İstanbul 1995, s. 32-34; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I, 68; Gönül Cantay, "Sinan Külliyelerinde Darüşşifâ Planlaması", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimariği ve Sanatı* (haz. Zeki Sönmez), İstanbul 1988, s. 46-47; a.mlf., *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâları*, Ankara 1992, s. 92-95; Ali Sâim Ülgen, *Mimar Sinan Yapıları* (haz. Filiz Yenişehirlioğlu - Emre Madran), Ankara 1989, s. 4-5, İv. 6-10; *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 117-119; Zuhâl Özyayın, "Haseki Darüşşifâsı ve Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi: Bildiriler*, Ankara 1992, s. 183-187; Affan Ege-men, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 355; Gönül Güreşsever, "Haseki Darüşşifâsı", *STY*, V (1973), s. 101-117; Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-'Alîyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII/1-2 (1978), s. 164-165; A. Turğut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *TJBA*, II (1978), s. 55-84; Nuran Yıldırım, "Haseki Darüşşifâsı ve Hastanesi", *DBİst.A*, IV, 2-3; Doğan Kuban, "Haseki Külliyesi", a.e., IV, 4-6.

Haseki Külliyesi'nin planı

